

PROCREATIVE RIGHTS IN CROATIAN CONSTITUTIONAL LAW

PROKREATIVNA PRAVA U HRVATSKOM USTAVNOM PRAVU

MEZAK STASTNY, Mirela

Abstract: *The content of this paper is based on procreative rights analysis. The purpose of the paper is to indicate on man's freedom of decision making when creating their own lives. The framework of the paper has a source in the normative definition / non-definition of procreative rights, specifically regarding the reasons for the constitutional determining of the procreative rights need.*

Key words: *human and citizen rights and freedoms, procreative rights, constitutional determine, international legal sources, freedom of decision making*

Sažetak: *Sadržaj rada temelji se na analizi prokreativnih prava. Svrha rada je ukazati na čovjekovu slobodu odlučivanja prilikom kreiranja vlastita života. Okosnica istog izvorište nalazi u normativnom definiranju/nedefiniranju prokreativnih prava konkretno razloge potrebe ustavnog određenja prokreativnih prava.*

Ključne riječi: *prava i slobode čovjeka i građanina, prokreativna prava, ustavno određenje, međunarodni pravni izvori, sloboda odlučivanja*

Authors' data: Mirela Mezak Stastny, mr.sc., Veleučilište u Požegi, Požega, Croatia, mmstastny@vup.hr

1. Uvod

Rad je podijeljen u četiri odlomka. U drugom, poslije uvoda, napominju se generacije prava i sloboda čovjeka i građanina te njihovo glavno određenje. Cilj ovog dijela je ukazati na osnovni pregled prava i sloboda radi boljeg i preglednog definiranja sadržaja rada. Naredno poglavlje rada odnosi se na pregled prokreativnih prava te navođenje osnovnih dokumenata u kojima se pojavljuje. Četvrto poglavlje dotiče se važnosti jednog čovjekova prava – slobode odlučivanja te definiranja osnovnih pojmova usko vezanih uz istu problematku – bioetike i bioprava. Posljednji, peti dio, obrađuje odnos hrvatskog Ustava prema prokreativnim pravima.

2. Generacije prava i sloboda čovjeka i građanina

U području ljudskih prava i temeljnih sloboda iskristalizirale su se tri grupacije istih pa tako imamo prvu generaciju ili naraštaj, tzv. klasična prava čovjeka i građanina, zatim drugu nazvanu gospodarska, socijalna i kulturna prava te, na kraju, treći naraštaj ili generaciju prava, odnosno ekološka i druga prava. Pojava prve generacije prava paralelna je pojavom prvih ustavnih akata temeljem kojih dolazi do stvaranja takovog ustrojbenog oblika gdje se oblikuje međusobno ograničavanje tijela državnih vlasti, odnosno „provjera i ravnoteža“ između nositelja vlasti, a pri tome se „ostavlja prostor“, između ostalog, za ostvarivanje prava i sloboda čovjeka i građanina. Naime, najprikladniji instrument ograničavanja vlasti je uvođenje diobe vlasti te međusobna kontrola i nadziranje. U takvom okruženju dolazi do mogućnosti realizacije prava i sloboda čovjeka i građanina. Među brojnim dokumentima ističem: Magna Charta Libertatum (1215.), Petition of Rights (1628.), Bill of Rights (1689.), Habeas Corpus Act (1679.), i dr. Već spomenuta druga generacija prava, gospodarska, socijalna i kulturna, javljaju se početkom dvadesetog stoljeća koja svoje ishodište pronalaze u socijalnog sigurnosti građana te formiranju države kao socijalne. Bit tih prava leži u osiguravanju, što je više moguće, blagodati jedne socijalne države. Posljednja generacija prava, ekološka i druga prava, odnose se na zaštitu prirodnog okoliša, prava nerođenih ljudi, prava drugih živih bića, zaštita privatne sfere čovjeka, sloboda izražavanja i dr. Čak se naziru okviri i četvrte generacije prava – pravo na mir, pravo na humanitarnu pomoć, itd. [1]

3. Prokreativna prava i njihova „prokreativnost“

Prokreacija je dio ljudske prirode, sveobuhvatna u svom medicinskom, sociološkom i psihološkom smislu. Prokreativna prava manifestiraju se kroz planiranje obitelji, slobodu pobačaja, dobrovoljnu sterilizaciju,... Postoje brojna otvorena pitanja o ljudskoj prokreaciji, npr. prekid trudnoće, primjena brojnih biomedicinskih postupaka u procesu oplodnje, a koja sa sobom povlače niz regulacija i potvrđivanja te i druga područja djelovanja, odnosno nužno je istovremeno zaštititi pojedinca od države i njenih intervencija te, opet, u takvim situacijama potrebno je definirati pravila odgovornog ponašanja koje nužno podrazumijeva oprez i promišljenost prilikom

definiranja konačne odluke. Pitanja oko tematike su brojna i protekom vremena stvaraju sve veće dubioze i rasprave oko iste. Temeljni argument u prilog navedenom je pravo na reprodukciju, pravo prokreativne autonomije kao univerzalnog ljudskog prava. Naime, prokreativno pravo može se shvatiti kao činjenicu unutar moralnog prava, odnosno individualno pravo svakog čovjeka na odlučivanje o razmnožavanju, o reprodukciji, o održavanju potomstva. Mnogi autori smatraju kako su prokreativna prava i prokreativna autonomija jedan od temelja svakog demokratskog društva jer sami ljudi imaju moralno pravo i odgovornost odlučivati o temeljnim pitanjima i smislu života. Pravilo je kako pojedinac ima slobodu i prava u širokoj mjeri otvorena sve dok ne zadire u prava i slobode drugih ljudi. Neke države u Sjedinjenim Američkim Državama ostavljaju prostora pojedincima prilikom odlučivanja o procesu začeća, zatim kontracepcijskim sredstvima, o pobačaju, ... J. St. Mill razlikuje pozitivna i negativna prava, odnosno podjela ovisi o činjenici intervencije države ili društva. Tako bi negativna prava bila ona od kojih bi se država ili društvo morali „suzdržavati“ prilikom njihove realizacije. Drugim riječima, država ili društvo se ne bi smjele suprotstavljati privatnim odlukama pojedinaca pa tako protivnici kloniranja ističu dva temeljna argumenta protiv kloniranja: kao prvo navodi se narušavanje načela jednakosti, jedinstvenosti i digniteta te drugo se odnosi na prava djeteta, tj. potencijalnih klonova. Naime, ukoliko dvije osobe s jednakom genetskom strukturom nemaju ista politička prava, radilo bi se u tom slučaju u velikoj mjeri o političkom rasizmu. Tada bi se moglo govoriti i o nejednakim pravima i za blizance jer posjeduju identičnu genetsku konstituciju. Ljudi ne smiju postati instrumentarij, sredstvo kako bi se došlo do ciljeva.

Prema Planu djelovanja donesenom na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama (Peking, 1995. godine) prokreativna prava smatraju se ljudskim pravima priznatim nacionalnim pravima, međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima te ostalim pravima, a temelje se u sljedećem: slobodno pravo odlučivanja o broju djece te o samom rađanju i razmaku između rađanja, a sve to prati dostupnost raznih obavijesti; odluke o vlastitom potomstvu su slobodne, bez bilokakve prisile i uplitanja te zaštita spolnog i prokreativnog zdravlja mora biti povezana s najvišim zdravstvenim standardima. Ishod spomenute svjetske konferencije u Pekingu je i Pekinška deklaracija koja naglašava položaj žena u društvu, a isti se u mnogome poboljšava reafirmacijom prava na kontrolu nad vlastitim zdravljem, a posebice se naglašava prokreativna sposobnost. [2]

Prokreativna prava pojavljuju se u brojnim međunarodnim ugovorima: Opća deklaracija o ljudskim pravima (pravo na osnivanje obitelji), Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (države potpisnice obvezale su se štititi pravo na zasnivanje obitelji), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (definiranje prava na osnivanje obitelji i zaštita žene prije, tijekom i nakon poroda) te Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (definiranje ekonomskog statusa žene tijekom trudnoće i nakon poroda), Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije prema ženama (potrebno je poduzimanje svih mjera kako bi se uspostavila ravnopravnost između spolova), već spomenuta Pekinška deklaracija, Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (nalaže se državama

štićenje dostojanstva i identiteta svih ljudskih bića te jamčenje prava i sloboda u primjeni biologije i medicine) i dr.

4. Sloboda odlučivanja – temeljna okosnica čovjekove slobode

Sloboda odlučivanja podrazumijeva odgovornost za vlastiti život i život drugih. Danas navedeno stajalište nalazi na ogromne otpore u području etike jer, smatra se, kako nitko nema pravo dokinuti život. U tom kontekstu, podrazumijeva se kako bi svaki čovjek trebao imati vlastito viđenje i određenje života pa samim time i pravo upravljanja istim. Biocentrizam odnosi se na filozofski pristup tumačenja života temeljem kojeg dolazi se do zajedničkih karakteristika svih živih bića na Zemlji. Takvim pristupom, međusobnom generalizacijom definira se fundamentalno značenje života kao organskog fenomena [3]. Unatoč spomenutom, ipak se različito vrednuju oblici života te su se pojavile različite discipline koje imaju različite poglede na život (bios). Međutim, ljudsku vrstu razlikuje se od ostalih samo po razvijenosti mozga i centralnog živčanog sustava, ali činjenica je da su obje sastavnice biološki potkovane. Budući se stvorilo mnoštvo problematika vezane za područje slobode odlučivanja, prava na život, slobode donošenja vlastitih odluka u svrhu kreiranja vlastita života, pojavili su se i brojni specijalizirani termini. Pa među njima ističem bioetiku i biopravo. Bioetika proučava sam život, a isto tako i brojne pristupe životu pa tako čak zadire i u područje medicinske etike i drugih disciplina koje se dotiču života, smrti, zdravlja i bolesti. Ona proučava čovjekovu reakciju na brojne opasnosti koje proizlaze ili mogu proizlaziti iz biotehnoloških i biomedicinskih razloga. Temeljna obilježja bioetike ocrtavaju se u sljedećim pojmovima: multidisciplinarnost, interdisciplinarnost, transdisciplinarnost, pluriperspektivnost te integrativnost. Multidisciplinarnost znači skup svih djelatnosti značajnih za bioetička pitanja; interdisciplinarnost je pojava pronalaženja metode radi suradnje svih djelatnosti; transdisciplinarnost znači zaobilaženje razlika između različitih djelatnosti te objedinjavanje svih pitanja u jednom, bioetičkom pogledu; u nizu karakteristika pluriperspektivnost odnosi se na suradnju različitih područja, kao npr., znanstvenih, neznanstvenih, odnosno brojnih kulturnih tradicija, religijskih, političkih i drugih područja. Nezaobilazan pojam koji se pojavljuje, a usko veza za teoriju bioetike, je biopravo. Biopravo razmatra pravnu regulaciju unutar biomedicinskog djelovanja, odnosno nastoji pronaći najprihvatljivije parametre koji bi pravno uobličili ionako kompleksnu materiju. Pa tako uzima u obzir: pravo na organ, doniranje organa, pravo na dostojanstvenu smrt, pravo na dijete, pravo na biološki identitet, itd. U svakom slučaju, nastoji se utvrditi odgovornost, kako pravna tako i moralna. Bioetika podrazumijeva interdisciplinarni pristup – znanstveni, filozofski, etički, antropološki, psihološki i sociološki pristup. No, pravo i pravna znanost daju konačan oblik pristupu jer nastoji ishoditi brojne zakone, pravila i smjernice radi što učestalijeg i ozbiljnijeg uvažavanja bioetike te pripremiti praksu prilikom ostvarivanja bioetičkih problema jer, u konačnici, jedino pravo može dati odgovor na pitanje o zabranjenosti/nezabranjenosti, a, ujedno, posjeduje pravni racionalizam koji omogućuje sabiranje cjelokupnog racionalnog zakonodavstva.

5. Definiranje prokreativnih prava u hrvatskom ustavnom pravu

U Ustavu Republike Hrvatske štiti se materinstvo te država osigurava socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se omogućuje dostojan život. Isto tako, majke imaju osobitu zaštitu na radu. U Zakonu o radu navode se sljedeće zaštitne odredbe: trudnica može raditi prekovremeno samo ako dostavi pisanu izjavu poslodavcu o dobrovoljnom pristanku; pisanu izjavu mora trudnica, također, dostaviti ako radi u preraspodijeljenom radnom vremenu, odnosno koje traje duže od punog ili nepunog radnog vremena, uključujući i prekovremeni rad, a ne smije biti duže od četrdeset osam tjedno [ZOR]; noćni rad trudnica generalno je zabranjen, ali moguće je ostvarenje rada na zahtjev trudnice i uz odobrenje ovlaštenog liječnika, itd. [4] Međutim, Ustav SFRJ iz 1974. godine, također, jamči majci i djeci posebnu društvenu zaštitu te ostavlja prostora i slobodu odlučivanja o rađanju djece svakom čovjeku. Isto tako, navedeno pravo može se ograničiti samo zbog zdravstvenih problema. [5] Naime, iako smo u svojoj prošlosti imali slobodu odlučivanja dijela prokreativnih prava, hrvatski zakonodavac nije se odlučio za definiranje iste odredbe. Ipak, potrebno bi bilo definirati ista jer naglasak se stavlja na činjenicu slobode odlučivanja i vlastita kreiranja osnovnih sloboda i prava.

6. Zaključak

Brojnim aktima naglašava se sloboda prokreativnih prava te ista moraju biti ostvariva na najvišoj mogućoj zdravstvenoj razini. Naravno, bilo bi prijeko potrebno definirati prokreativna prava unutar sustava i to krenuvši od ustava kao najvišeg pravnog i najvažnijeg političkog akta unutar pravnog sustava pojedine države, a potom uputiti na detaljniju zakonsku razradu. Svaki čovjek trebao bi imati slobodu odlučivanja prilikom „kreiranja“ vlastita života, a, naravno, ustavotvorac i zakonodavac moraju predvidjeti nužnost takova odlučivanja.

7. Literatura

- [1] Smerdel, B. & Sokol, S. (2009). *Ustavno pravo*, Narodne novine d.d., ISBN 978-953-234-131-7, Zagreb
- [2] Škorić, M. (2007). Pravna regulacija reproduktivnog i terapijskog kloniranja na međunarodnoj i nacionalnoj razini, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, v. 28, br. 2, 1239-1267, UDK: 343.347:174
- [3] Matulić, T. (2006). *Život u ljudskim rukama, Vodič kroz bioetiku II*, Nova biologija i biotehničko revolucioniranje života, Glas Koncila, ISBN 953-241-055-4, Zagreb
- [4] Zakon o radu Narodne novine (149/09)
- [5] *Dostupno na:* [http://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_\(1974.\)](http://hr.wikisource.org/wiki/Ustav_Socijalisti%C4%8Dke_Federativne_Republike_Jugoslavije_(1974.)) *Pristup:* 14-03-2010

Photo 112. Little fawn / Malo lane